

9) DRUHY A ŽÁNRY DRAMATU

drama → se vymezuje jako druh vedle prózy a poezie + zároveň má své žánry (podle nich ho členíme)

žánr – proč je tak důležité ho určit?

- není to jen otázka formální potřeby třídění → v žánru hledáme klíč k pochopení textu z hlediska konvencí a norem (např. žánr *měšťanské tragédie* se hrál jen v určité době, byl přelomový X dnes je zastaralý, při jeho inscenování bychom měli znát pravidla)
- s určením žánru → čtenář/divák spojuje určité očekávání, může být vodítkem ve výběru/pochopení
- žánry se vyznačují společnými znaky → tematickými, kompozičními a formálními
- vždy vychází z kontextu literatury dané doby → žánry jsou proměnlivé, vlivem vývoje dramatu se mění
- postupně vzniká **žánrová synkreze = mísení žánrů**

historické žánry dramatu → takové žánry dramatu, které jsou už vývojově uzavřeny (již nevznikají) a jsou vázány na určitá historická období divadla → atellana, satyrské drama, sanskrtské drama, kabuki, liturgické drama, mysterium, miráky, commedia erudita...

I. HISTORICKÝ PŘÍSTUP K ŽÁNŘŮM

- určuje žánry a formy v rámci literárního/divadelního vývoje a hledá mezi nimi příbuznost či rozpory

STAROVĚKÉ ŘECKO – kolébka dramatu

- základní žánry **tragédie** a **komedie** definoval Aristoteles (348-322 př. K.): *Poetika* = první teorie dramatu
- a) **řecká tragédie** (od 6. stol. p. K.)
  - z písní na oslavu boha Dionýsa (dithyramby) → postupně zapojen dialog sboru a sóla zpěváka, oddělení sólových herců (postavy dramatu) → rozvoj dramatických situací, konfliktů a dějů
  - typické: touhám hrdiny se staví do cesty překážky → vzniká tragické utrpení = vzbuzuje strach a hrůzu
  - Aristoteles: „*Tragédie jest napodobení děje vážného a uceleného, určitý rozsah mající, řeči vyzdobenou v jednotlivých částech různým druhem ozdob, ve formě jednání, nikoliv pouhého vypravování; napodobení, jež soustrastí a strachem působí očištění takových vášní.*“
  - **očištění** (katarze) → vzniká díky *soucitu* (ideální, když do neštěstí upadne člověk, který není ani moc dobrý, ani zlý → bázeň budí to, že by podobný osud mohl potkat i nás)
  - představitelé:
AISCHYLOS: *Peršané, Prosebnice, Sedm proti Thébám, Oresteia*
SOKLÉS: *Král Oidipus, Antigona*
EURIPIDES: *Medea, Prosebnice, Trójanky, Elektra, Ifigénie v Aulidě, Bakchantky*
- b) **řecká komedie** (5. stol. p. K.)
  - z řeckého *komoidia* – zpěv veselého průvodu (rituální) → při průvodu na počest boha Dionýsa
  - nevážený obsah, většinou se šťastným koncem či smírným vyzněním
  - zobrazuje konflikt, který vznikl na základě hlouposti, vyvolává smích → znak spoluviny
  - Aristoteles: „*Komedie jest napodobení lidí chatrnějších, nikoliv však úplně špatných; směšné jest jen částí ošklivého. Směšné jest totiž jakási chyba a šereda, nepůsobící bolest ani škodu, např. směšná maska jest cosi škaredého a zkrouteného, ale bolest nepůsobí.*“
  - nečerpá z historie či mytologie, ale z každodenní reality, postavy z prostého prostředí
  - fabuli komedie tvoří rovnováha, ztráta rovnováhy a nová rovnováha
  - členění:
stará komedie (politická) – ARISTOFANES: *Lysistrata, Vosy, Mír, Oblaka*
střední komedie – ANTIFANÉS: *Hrubíán*
nová komedie – MENANDROS: *Či je to dítě?, Sudiči,*

STAROVĚKÝ ŘÍM

- latinské překlady řeckých dramát + původní tvorba
- a) **římská tragédie** → na ústupu → především: SENECA: *Medea, Trójanky, Fénicianky*
- b) **římská komedie** → častější (společnost chce zábavu) – PLAUTUS: *Amfytrion, Komédie o skřínce, Chlubivý vojín*; PUBLIUS TERENCE AFER: *Kleštěnec, Formio*

STŘEDOVĚK

- nová divadelní kultura bez vazby k antice → vychází z křesťanství a jeho církevních obřadů
- a) **od 6.–7. st.** → kláštery se staly novými centry kulturního života a do *liturgických obřadů a bohoslužeb* pronikají divadelní prvky → postupně vznikají **liturgická dramata** (snaha dát aktivní výraz náboženské víře)

1. fáze: 9.–10. st. (počátky)

- do mše vsouvány zpívané *tropy a sekvence* → přerůstají v **antifony** = středně dlouhé zpívané a hrané scény
- původní jazyk = latina, náměty: situace a příběhy evangelií (obřady církevního roku)
  - **velikonoční tropy** – téma zmrtnýchvstání – 930: *Koho hledáte?* – nejstarší dochovaná hra ze Sankt Gallen (dialog andělů a žen u Kristova hrobu, začíná otázkou andělů Koho hledáte?), *Hra o vzkříšení Pána*
  - **vánoční tropy** – téma Kristova narození – *Hry o Ježíšově narození* (ze St. Martial v Limoges)

2. fáze: 11.–13. st. – **liturgické hry**

- termín zaveden až v 19. stol., ve středověku označení *ordo* (řád), *officium* (služba), *ludus* (hra), *miraculum* (zázrak), *mysterium* (tajemství) či *representatio* (představování)
- součást bohoslužby, přiblížit ji věřícímu = předvedení a komentování Bible a teologických myšlenek
- nejprve v latině, později jazykově smíšené, 1350-1550: nakonec v národních jazycích

tematické třídění:

- **velikonoční hry** – frekventované, o vzkříšení Ježíše: *Vzkříšení Lazara*, *Hry tří Marií*
- **vánoční hry** – méně oblíbené: *Adorace pastýřů*, *Hry tří králů*, *Vraždění neviňátek*
- **adventní hry** – hrány 4 týdny bezprostředně před Vánoci (rozjímání): *Hra o Posledním soudu*
- **hry s náměty ze Starého zákona** – 1150: *Hra o Adamovi* (části O Adamovi a Evě, O Kainovi a Ábelovi a O prorocích, řada postav předpovídá příchod Krista), *Hra o Danielovi*
- **hry o skupinách světců – hagiografické** (životopisné) – Marie Magdalena, Mikuláš, Štěpán, Jiří, Dorotea
- **hry s neliturgickými tématy** – obecnější teologická témata: 1395: *Hra o Grizeldě*, 1493: *Hra o obléhání města Orleáns*, 1513: *Ordo virtutum* (o boji božských ctností s ďáblem o váhající lidskou duši)
- **cykly her** – slavnosti – Anglie – *Yorský cyklus* (48 her), *Chesterský cyklus* (24 her), *Wakefieldský cyklus* (32 her), *Cyklus her z města N* (42 her)
- **laudi** – mystické chvalozpěvy na Boha s lyrickou částí → Ital Jacopone da TODI
- divadlo se vzdaluje církvi X ta ho ale nikdy z chrámů nevykázala, jen se přeneslo mimo kostel

3. fáze – náboženské drama

- hráno na *veřejných prostranstvích* (náboženské, ne liturgické = není součástí bohoslužeb)
- autoři: mniši i vzdělání lidé → směřování k realismu a humoru (často postavy odpozorované ze současnosti)
- **pašijové hry, pašije** (z lat. passio = utrpení) – náboženské latinsky psané hry, čerpající z evangelií (zatčení, vyšetřování, mučení, odsouzení a zmrtnýchvstání Ježíše Krista), doplňovány vážnými i komickými epizodami 1160: *Hra o Antichristovi* (před zmrtnýchvstáním Krista se šalebník pokouší zmařit Kristovo poslání), 13. st.: *Pašije z Tours a Rouenu*, 1547: *Pašije z Valenciennes*
Arnoul GRÉBAN – 1450: *Pařížská pašijová hra*, 1452: *Skutky apoštolské*
Jean MICHEL – 1486: *Pašijová hra*
- **mystéria** (mystery play) – o Kristově smrti a vzkříšení (= obraz vykoupení člověka z jeho hříšnosti)
O Adamovi a Evě, 1536: *Skutky apoštolské v Bourges* → 1548: církev → zákaz pořádání mysterií
- **miráky** (miracle play) – divy a zázraky Panny Marie a světců, psány v národních jazycích
Jean BODEL – 1200: *Hra o svatém Mikuláši*
RUTEBEUF – 1261/1279: *Mirákl o Theofilovi*
- **sottie (Svátek bláznů)** – náboženské hry s nevážnými prvky ve Francii (les sots = blázni), provozují je „bratrstva bláznů“ (nižší klér mohl zesměšňovat nadřizené a církev = společensko-politická satirická fraška)
Pierre GRINGOIRE – 1512: *Sottie krále bláznů* (pro Ludvíka XII., aby zesměšnil papeže Julia II.)

b) od 11. – 12. st.: vývoj žánrů **světského dramatu** = nové útvary (nesou dramatický konflikt)

- vážné, nikoli tragické ladění, uvolněná dramatické kompozice (spíše epičtější), naivně historická optika

1. fáze

- **dramatický monolog** – postava vypráví příběh (komická témata); hlavně Francie (oblíbená postava Bretonce, který se zesměšňuje), nebo lazebník/mastičkář
- **dvojmonolog** – *Dva zavšivení mamlasové* (herec se chvástá, pomlouvá kolegu, ten mu to vrací)
- **fablely** (fabliau) – posměšná, hrubá hra, žertovný námět (chytrkost jednoho vyniká nad nešikovností druhého, erotická zápleтка), např. Francie – *O třech slepých mládencích*
- **veselá kázání** (le sermon joyeux) – karikatura kázání, např. *Kázání o sv. slanečku*

2. fáze – od 13. st. → složitěji komponované hry

- **pastorály** – milostné příběhy venkovanů uprostřed idylické přírody
Adam de la HALLE – 1276: *Hra v loubí*, 1275/1284: *Hra o Robinovi a Marion*
- **morality** (morality play) → 14.–16. st., mravoučný vážný žánr, postavy ztělesňují pojmy a neřesti, řeší teologické i etické spory = návod, jak žít (boj dobrých a špatných vlastností + alegorický děj)
- *Sponsus* (nejstarší latinsko-francouzská moralita o pannách moudrých a pošetilých)

- Anglie – velmoc žánru → anonymní hry – 1400: *Pýcha života*, 1425: *Hrad Vytrvalosti* (hrdina Lidský rod je zmitán neřestmi, klid najde na Hradě Vytrvalosti, nechá se ale zlákat Žádostivostí po majetku, končí špatně, dostane ho Smrt, ale Bůh mu odpouští), 1470: *Lidstvo*
John RASTELL – 1518: *Čtyři živly*
- Francie – až po roce 1450, tematická různorodost
Nicolas de la CHESNAY – 1507: *Odsouzení Hostiny* – o přežívání: Hostina k sobě pozve dámy Zábavnou, Lakotu, Mlsalku a Závislou a pány Kratochvíla, Přípitek, Zdravíčko, vydá je všanc Mrtvici, Dně a Žlutence, kdyby nezasáhla Zkušenost a sluhové Střidmost, Odříkání, Klystýr a Pilulka, dopadli by zle
  - **alegorie** – vážnější podoba morality, přelom 15/16. stol.: *Kdokoli* (Everyman/Elckerlijc) – nejdřív Anglie, později Německo (Jedermann, Kdokoližvěk), zachycuje setkání člověka se smrtí uprostřed životního shonu
  - **fraška** – nejoblíbenější žánr = komediální zpodobnění epizod všedního měšťanského života
- kratší, spád, více míst a časů, humor, námětově odraz doby a lidské nedokonalosti (nevěra, pře, šejdířství, pokrytectví), komické typy (chvástavý zbabělec, lakomec, klepna, mazaný sluha, kecal...)
- Francie – *Sluha a slepec* (darebák oklame slepce břichomluvectvím, okrade ho a zbije), *Fraška o kádi* (o zlé ženě a utlačovaném manželovi), *Fraška o paštrice a dortu*, *O mistru Pathelinovi* (podvodný advokát ošidí kupce, poté je sám ošizen jiným sedlákem, jehož hájil proti obvinění z krádeže ovcí)
RUTEBEUF – *Mastičkář* (rýpe do mnichů a řádů)
- Anglie – John HEYWOOD – 1530: *Johan Johan* (manžel zesměšňovaný ženou a jejím milencem – knězem, oba je vyžene a dělá si o ně starosti), 1533: *Hra o počasí*, 1533: *Hra o lásce*
- Německo – fraška v podobě **masopustní hry** (lidové radovánky předcházející půstu), náměty: nevěra, žranice, manželské hádky, erotické výjevy, soudní scény...
Hans ROSENPLUT – *Masopustní hra o Turkovi*
Hans SACHS (200 her) – *Blázni v lázni*, *Chtěl vysedět telata*, *Potulný scholár a zaklínač ďábla*

RENESSANCE

- především Itálie, Anglie (+ Španělsko) – osobité pojetí dramatu
  - **Itálie** – obnovení tradice antického divadla, snahy vzkřísit žánry antického dramatu (1498: latinské vydání Aristotelovy Poetiky → vyvodili závěry pro dramatickou tvorbu a jednoty)
- rozvoj *komedie* – tzv. **commedia erudita** (učenecká komedie)
Nicollo MACHIAVELLI – *Mandragora*, Bernardo Dovizi da BIBBIENA: *Komedie o Calandrovi*, RUZZANTE – *Komedie o lásce*, Pietro ARETINO – *Pokrytec*, *Filozof*, A. F. GRAZZINI – *Pobožnůstkářka*
- další oblíbené žánry: **commedia dell'arte** (improvizovaná komedie), **pastorála**
- **tragédie** – ne tak oblíbeny X vedlejší produkt snahy o jejich rekonstrukci – opera (nový druh divadla)
- **Anglie** – období vlády Alžběty II. – tzv. **alžbětinské drama**
- antické prvky zprostředkované italskou renesancí se prolínají s tradicí domácího středověkého divadla = odlišné pojetí dramatické stavby, stylu i dramatických žánrů (otevřená forma s uvolněnou kompozicí, s fabulační vrstevnatostí, negace tří jednot, mísí se vysoké a nízké (postavy, situace a děje), tragická a komická poloha, dramatická, verš se střídá s prózou)
- vrchol = tragédie – člení se podle námětu či tématu → **mstitelská** (KYD: *Španělská tragédie*), **tragédie moci** (SHAKESPEARE: *Macbeth*), **tragédie vášně** (Shakespeare: *Antonius a Kleopatra*, *Othello*)

BAROKNÍ A KLASICISTNÍ DRAMA

- od 20. let 17. stol.: Francie – **klasicistická doktrína** – vyžaduje pevný a jednotný řád
- **umělecká pravidla** → odvozena zejména z Aristotela (dogmaticky proměněny v závazné estetické normy)
- 1630-1640: **prosazování pravidel**
pravidla tří aristotelských jednot → moderní tragédie po vzoru antiky = *jednota děje* (potlačit rozmanitost), *jednota času* (jeden den), *jednota místa* (neměnit dějiště) → zabránit, aby se dramatický zájem tříštil
pravidlo slušnosti a vhodnosti → 1630: neukazovat, co by uráželo vkus (hrubá slova, pojmenování částí těla, smyslnost a sexualitu, cizoložství, incest, erotické sny, city, polibky, znásilnění, impotenci, prostituci, homosexualitu...) + zákaz předvádět fyzické činnosti (šermování, políček), možná jen sebevraždy
- 1635: *Francouzská akademie* – tzv. *Chapelainův kroužek* (5 dramatiků psalo hry a soudili texty jiných autorů)
- Nicolas Boileau – 1674: *Umění básnické* (L'art poétique) → pravidla klasicistické literatury ve verších
- přísná hierarchie a formální i obsahová určenost literárních druhů a žánrů:
vysoké (tragédie, óda, epos) – vznešené zobrazování jednání urozených lidí → **tragédie** hlavní žánr
nízké (bajka, satira či komedie) – jednání lidí neurozených, komické
- mísení a slučování „vysokého“ a „nízkého“ → nepřípustné
- výsledek = dvorské divadlo pro počestné/urozené (šlechtu, úřednictvo a měšťany) + reprezentaci státu
- náměty z antiky či historie, děj, postavy a jejich jednání odpovídají zásadě pravděpodobnosti, 5 aktů, dodržování dramatických jednot (místa, času a děje)

Pierre CORNEILLE – *Cid, Horatius, Cinna, Polyuktos* = tetralogie veleděl → mladí lidé vystaveni vážným otázkám, překážkám při realizaci svých záměrů

Jean RACINE: *Berenika, Faidra*

- komedie → MOLIÈRE = převaha smíchu kritického, satirického

ROMANTICKÁ A POSTROMANTICKÁ TRAGÉDIE

- romantické drama → vymezuje se vůči klasicismu, vzor nacházelo v Shakespearovi
- **boj o romantické drama** → prosazování nových principů
- 1823-1825: Stendhal – spis *Racine a Shakespeare* (Shakespearovy hry vhodnější vzory než Racinovy)
- 1827: Victor Hugo – předmluva k dramatu *Cromwell* = manifest romantismu, nové myšlenky: odmítl jednotu času a místa, odsoudil striktní dělení žánrů (možnost mísit tragické a komické), nemusí dodržovat zákony slušnosti, situovat děj do konkrétního historického prostředí, souhlas s užíváním prózy, umění má být jak vznešené, tak groteskní, rozvolnění tematického spektra, ve hře mohou vystupovat i neurozené osoby
- 1830: *Hernani*, 1832: *Král se baví*, 1838: *Ruy Blas*

výsledek:

- zamítnutí jednot, podstatný je děj (náběhy – národní, současné nebo pseudohistorické, romantická problematika, příběhy plné zvrátů a point – komplikované zápletky směřují ke kladnému řešení)
- odmítnutí žánrového dělení dramatu (synkretismus – v rámci jednoho díla se mísí tragické s komickým)
- romantický hrdina = svoboda, vnitřní rozervanost, obnovit soulad člověka a přírody, je z lepší společnosti
- vedle urozených postav → i příslušníci nižších vrstev + jejich osudy se prolínají
- klíčový svár romantické duše = vysoký sen, touha, ideál X nízká skutečnost, neuskutečnitelnost ideálu
- uvolňování dramatické formy = normy definitivně padly; tragika se střídá s groteskností
- nápodoba přírody = drama nemá být uměleckým dílem, ale nápodobou skutečného světa
- veršované hry – Victor HUGO: *Torquemad*, M. J. Lermontov: *Maškaráda*, A. S. PUŠKIN)
- i hry výhradně v próze – Victor HUGO: *Hernani*, *Ruy Blas*, Alfred de MUSSET: *Lorenzaccio*

romantismem → prakticky končí souvislá vývojová linie žánru tragédie

REALISMUS A NATURALISMUS

- hry, jejichž příběhy připomínají osudy tragických hrdinů (např. OSTROVSKIJ: *Bouře*, Alois a Vilém MRŠTÍKOVÉ: *Maryša*) X jsme na rozpacích chápat je jako tragédie, protože se úzce dotýkají běžného života
- spíše **drama (v užším smyslu)** = společenským záběrem sledují svět obyčejných lidí

ztráta tragického vidění a stylizace:

- verš nahrazuje próza + také lokální a pokleslé jazykové formy (dialekt, slang, argot) → mizí příznačná stylová povznesenost, tragický patos
- nové pojetí hrdiny a jeho postavení ve světě → tragický úděl dán střetem svobodné vůle a osudu
- aktéři → výjimeční, mimořádně disponovaní jedinci, kteří platí nejvyšší cenu za své provinění, pochybení